

Garay Béla: A színjátszás művészete

Nem sok idő telt el a szerző »Színjátszók kézikönyve« c. könyvének megjelenése óta, már is olvashatjuk annak szerves folytatásaként »A színjátszás művészete«-t. A két mű feladatát abban határozhatnánk meg, hogy a vajdasági magyar színjátszók szakismereteit bővítse. Viszont nem szabad megfeledkeznünk arról a jelentős állomásról sem, amelyet a jugoszláviai magyar színjátszás ért el, elérkezve a kulturális munka terén nemcsak a feladatok meghatározásáig, hanem azok megvalósítására szolgáló előfeltételek között, első helyen e két könyvet juttatja a színházat kedvelők kezébe.

Mit kaptunk Garay Béla könyveitől? Sokat és értékeset. Amit a nagydíjjal jutalmazott kiváló rendező, mint színházaink munkájának ismerője és az új színésznemzedék pedagógusa élénk tár, az a színjátszás ábécéjától annak művészi feladataig magában foglalja mindazt a tapasztalatot és elméleti tudást, amit a színházak világában kikristályosodott értékeknek felfedeztek. Forrásmunkái és egyéni gazdag meglátásai egyaránt arról tanuskodnak, hogy feladatának tekintette a vajdasági magyar színjátszás irányát és útját kijelölve, annak további munkáját megkönnyíteni.

Hogy ezt a célkitűzését elérhesse, két könyvének nemcsak a szakember érdeklődését kell felkeltenie, hanem MINDEN MAGYAR KULTÚRMUNKÁS figyelmét. Nálunk ugyanis most válik közkinccsé a színház. Az évről-évre megtartott műkedvelő versenyek tanúsága szerint egyre több és több egyesület kultúrmunkájában, főleg a drámai szakosztály tevékenysége mozgatja meg a tömegeket. Az érdeklődés a tanácsadóportok lakóitól kezdve egészen a kultúrközpontok állandó színházlátogatói szerves egészet képez, és színjátszásuk mindinkább szélesebb rétegek szellemi táplálását vállalták. A kiválasztódás elve alapján a népi színjátszók tehetségesebb rétege a versenyek során felszínre kerül, és igen gyakran utánpótlását adja állandó színházaink művész-személyzetének. Ez egészséges népi kultúrát jelent, amelyből kiterelbelyesedhet minden itt élő nemzet művészi teljesítményre törekvő szini együttese.

Szocialista államunkban a színész nem csepűragó. Elmúlt az a megkülönböztető lelcicsnylés, amely a »fenn az ernyő, nincsen kas«-világában, Petőfi vándorszínész korában a »komédiásokot« jelentette. A mai színész ranglistája szerint a kultúrmunkások csoportjában foglal helyet, fizetését a művész-személyzet illetményeiről szóló rendelet írja elő. Megbecsülés és tisztelet jár a szellemi dolgozónak azon a szereteten és rokonszenven kívül, amit színházi téren szerzett, a világot jelentő desz-

kákon aratott sikereivel könnyvelhet el. Az állam bőkezűen gondoskodik színházaink nivójának emeléséről, de minden városunk és járásunk költségvetésében is azt látjuk, hogy a kulturális feladatok megvalósítására, a színházak tömegszükségleteket kielégítő szerepére nagy súlyt helyeznek és ezért azt minden támogatásban részesítik. Az ennyire megbecsült és jelentőségében figyelemreméltó intézmény azonban nemcsak arra rendezkedett be, hogy elfogadja a segítésnek és a támogatásnak e nagyméretű megnyilatkozásait. Adni is szeretne, mindig többet és jobbat. Megközelíteni a tökéleteset, valóságot, és életet jelentő művészi alkotásokat hozni létre, bemutatók alkalmával újabb és újabb tanújelét adni annak a törekvésnek, hogy a színházat szeretettel látogató meglegedetten távozzon, az előadás élményszerű emlékével, amely maradandóbb bármilyen más művészi megnyilatkozás hatásánál. Tartósabb az elolvasott könyvnél több bármely képzőművészeti kiállítás kevésbé lenyűgöző látványánál. Hogy ez a megállapítás mennyire igaz, elég emlékezni a nagy művészek néhány parádés szerepére. Tökéletes jó érzést kelt a látásuk, a bemutatott darabra pedig, az ő szereplésük révén életünk végéig szívesen emlékezünk.

Nekünk is vannak színjátszóink, akikben a művészi becsvágy, a hivatásuk szeretete és áldozatvállaló odaadás kiformalhatja a nagy színészt. Dicséretes legyen ez az igyekezet. Nagy színészi teljesítményt azonban kizárólag műértő közönség hozhat létre, ahol az annyira szükséges és mind a mai napig megmagyarázhatatlan csoda, az érzések hullámain kialakult nagy színházi műelvezetet ígérő »hangulat« jelentkezik.

Lehet-e felmérni művészeink teljesítményét, ha hiányzik ehhez a szükséges alapismeret, ha nincs birtokunkban az a mérőléc, amelynek segítségével a hang zöngéjétől, a mozgás harmóniájáig, a tekintet melegétől, az érzés szintesegeig végigkísérhetünk egy-egy előadóművész aital alakított szerepet? Természetesen az általánosan kialakult tetszés vagy nemtetszés irányítja a mai kasszasikerüket, azonban nem minden műsoron levő színdarab felel meg az igazi műértés követelményeinek. Nevelni a közönséget, fellebbenteni a fátyolt a műhelytitoknak nevezett színházi próbákról, elmondani, hogy, amíg egy színdarab eljut a bemutatóig, mennyi fáradság, igyekezet, jószándék, tanulmány szükséges a sikerhez, mennyi önfeláldozás, idegeknek és izmoknak, leleknek és testnek, milyen nagy teljesítménye, a temperamentumnak és az önuralomnak, milyen tornája kell ahhoz, hogy egy bemutató 35—40 próba után életre keljen.

Garay Béla könyvei kézenfogják az olvasót, aki eddig szerettté a színházat. Végigvezetik őt azon a labirintuson, amelyet úgy hívnak »a kulisszák mögött«, és élvezetesen tolmácsolás révén tudója lesz a titoknak. És ez a megismerés nem hat kiábrándítóan. Tudásszomjat olt és ismeretszerzésre ad alkalmat. Amit eddig szerettünk, mert a m.énknek éreztünk, azt most becsüljük, megtanuljuk a szerző útmutatása nyomán, hogy a művészet csúcspontjára vezető lépéscsúcs vezet, és akit a lépéscsúcs fűrészt, jobb, ha félreáll, abból nagy színész aligha lesz...

A közönség együttérzése, a nézők hite nélkül nincsen színházi élmény. Azért kell nevelni a színházlátogatót, a műkedvelőt és a hivatásos színészt. A szerző útmutatása nyomán ezt az átképzést nyerjük el és a

könyveinek megismerése után közelebb jutunk az előadások megértéséhez és megbecsüléséhez.

Kisebbségi sorsunk a régi Jugoszláviában nem adott állandó magyar színtársulatot, de néhány műkedvelő együttes teljesítménye figyelemreméltó sikert ért el. Az akkori színjátszás tengelyében a kultúra szeretete és az anyanyelv iránt való ragaszkodás, valamint a népi hagyományok megőrzése állott és ez a mozgató erő elegendő volt a műkedvelés magasabb szintre való emeléséhez. A mostani, összehasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetünkben, amikor önálló színtársulatok mellett többszáz kultúregyesület drámai szakosztálya terjeszti népi kultúránkat, nem lehet közömbös, hogy helyes és korszerű útmutatással elméleti és eszmei síkon továbbképezzük színjátszóinkat, akikre a népművelés magas sztos feladata vár.

Ezt a továbbképzést jelenti a szerző legújabb könyvében felsorolt tartalomjegyzék, amihez Sztaniszlávszki, a Hudozsesztveniek legendás hírű rendezője és színésze, valamint a magyar színészet nagyjai közül Hegedűs Gyula, a rendezők és színműbírálok közül Hevesi Sándor, dr. Sebestyén, valamint Rappaport és Gorcsákov műveinek tanulmányozása nyújtotta az anyagot.

Egy tankönyv, amely vezérfonál a korszerű színművészet alapelemeinek megismerésére, nem nélkülözheti az elméleti elgondolásoknak és a gyakorlati útmutatásoknak azt a tárházat, amelyet a realista színjátszás vezető egyénisége és megteremtője, Sztaniszlávszki adott. Szerinte a művészetnek nem a külsőség, hanem a belső tartalom a lényege, és ez a mondat valóban megérdemelten került a mondanivalók élére.

Garay Béla könyvének az említett részekon kívül jellegzetes egyéni meghatározást ad Nusics Braniszláv »A megboldogult« című vígjátékához, a főszereplőnek és az egész vígjáték mozgatójának, Blagojevič Szpaszojének, színészi ábrázolásához adott jellemzése. Ugyancsak önálló értéke a kötetnek az a teljes rendezői irányítás, amellyel G. B. Shaw »Warrené mestersége« c. színművet dolgozta fel. Ez a rendezőkönyv, amely mintául szolgál a rendezői elképzelések megvalósítására, jóllehet a műkedvelők számára szinte elérhetetlen feladatot segít megvalósítani, lehetővé teszi, hogy komoly és abszolút irodalmi értékű darabok kerüljenek színre a műkedvelők színpadán. A művet a szabadkai Népszínház együttese nagy sikerrel mutatta be, és hogy ez a siker megérdemelt, mi sem bizonyítja jobban, mint ez a minden apró részletre kiterjedő tanulmány. Bíráói között volt olyan, aki az örök emberi tulajdonságokat és gyarlóságokat megszemélyesítő szereplőket általános keretbe helyezte volna, amiben a nemzeti sajátosságok és az u. n. »angol levegő« kevésbé érezhető. Ez vitatható felfogás. Az egyes szerepek részanalízise, a cselekménynek jelenetenként való felbontása és az egész mű arra mutat, hogy az egyetemes jelentőségű színműben valóban fontos érzékeltetni a társadalomnak speciálisan sokrétű, de lényegében »angolszász« üzleti szempontjait, amelyben az egész tőkés társadalom erkölcsi csődje nyilvánul meg. A vígjátékból drámává sűrűsödő cselekményben így is helyet foglalnak az újvilágnak és »Európának összes bankárjai, gyárosai és züllött arisztokratái.«

Természetes, hogy a »tananyag« elvégzése után a szocialista realizmus szabályai alapján kialakul az a játékstílus, az emberábrázolásnak

az a művészi szintje, amit a dolgozók társadalmának színjatszója, ha él benne hivatástudat és kötelességérzet, igyekezni fog teljes mértékben el-sajátítani.

Nem is olyan régen az volt az irányadó elv a művészetek terén, hogy az emberábrázolás a színművészet, mint reprodukció, említhető és ez az értékelés bizonyos megkülönböztetést jelentett. Igaztalan és hátrányos megkülönböztetést, abból a tévhitből kiindulva, hogy a színész a legjobb esetben azt adja, amit az alkotó, a szerző elképzelt. Éppen csak életrekelti, megeleveníti más elképzelését, és kissé olcsón kapja az elismerést a bölcsességért, amit szerepe révén tanúsít, a szellemes vídám-ságért, amely nem az ő szellemi produktuma, megható jóságáért, amely a játékban nem cél, hanem eszköz, amelynek révén könnyekig hatja meg a nézőt.

Nem csoda, hogy ilyen beállítottság mellett a nagy színésztehetségek száma elenyészően csekély volt. A sztárrendszer sem segített az általános nivó emelésén. A színház legjobb esetben a burzsoázia szórakozóhelyeként, a kiváltságos osztály szolgálatában állott, és a problémákat, ha itt-ott egy merészebb drámai kísérletben felvetődtek, megoldatlanul hagyta, író, rendező és színész egyaránt.

Az első elégtétel, a színészet művészi rangjának megszilárdításában legjelentősebb állomás: Sztaniszlávski. Tanítása magával ragadta a színház barátait, tanítványai csúcsteljesítményt értek el az emberábrázolás, a realista színművészet terén.

Bizonyosságot szolgáltatott arról, hogy a színész teljesítménye alkotó művészet. Ennek a művészetnek éppen úgy a belső líra adja meg az értékét, mint a zenének, írásnak, festménynek.

De hogy ez a líra, a lélek mélyéről felhozott muzsika kizengjen az emberábrázolásból, sok gátlást, a többi művészetekben ismeretlen akadályt és nehézséget kell leküzdeni. Hogy az alkotás valóban lélekből lelkezett legyen, ahhoz ihlet, önfegyelmzés, tudatos tehetségvállalás és célkitűzés kell, amilyen tudatosság nem feltétlen szükséges a képzőművészet egyéb terein.

A legnehezebb az állandó mértéktartás, a rutinnak, a technikának állandó kikerülése, mert azok alkalmazása művészi zsákutcába vezet. Mesterségbeli pótszerekkel ideig-óráig elkendőzhető az átélés hiánya, de ez megbosszulja magát, és az alkalmazója elvesztette a művészetét. Az egyéniség, ez az u. n. »jó műkedvelők« alakításának létrehozója sokszor megtévesztően közeljár az élettolmácsolásához, és mégis hiányzik az alakítás húsvér alkata mellett annak lelki tartalma, szellemi telítet-sége, életigaza.

Aki azt a belső fegyelmet kiépíti önmagában, amely szükséges a napról-napra megújuló lázas, alkotó munkához, aki ebben a hajszás felkészültségben helytáll, és történjen vele napközben bárm' egyéni sé-relem, az esti előadások kényszerű robotját nem érzi nehéz tehernek, az nemcsak jó színész, hanem kiváló ember is.

Ilyennek kell lenni a mai színházban dolgozó színművészeknek. Mert, ha nem válik belső tartalommal a munka hőségévé, elsekélyesedik, kedvét veszti, ürességet érez önmagában mindig új harcra buzdító munkakész-ség helyett, elrontja amit más szépnek álmodott, elrontja színészpártnere-nek művészi alakítását, lépten-nyomon jóvátehetetlen hibákat vét, azt

a lelkesedést, amely a színházi esték sikerét hozza meg, többé nem ismeri, alacsonyabbrendű, kevesebb értékű, mint a régi idők komédiása, majdnem méltatlan arra is, hogy a színház levegőjét szívja.

Míg az igazi színész, elérkezett a felsőbbrendű ember szellemi régióiba, mint aki a szívnek és léleknek kiáradó szépségeit a szavaknak orgonáit rendszerbe foglalja, és azzal varázsol esténként mosolyt és könnyet a legnemesebb hangszereléssel, tehetségének minden eszközével, a zengő líra megszólaltatója az örök emberi értéket hozza létre és ezzel válik a színművészet alkotó tagjává.

Ilyennek éreztem az ismertett könyvnek tanító célzatát.

L. I.